

Redevoering: *uitgesproken in de feestzaal van de Koninklijke Maatschappij van Dierkunde te Antwerpen, op 11 Oogst 1912.*

Heden herdenkt Nieuw Vlaanderen zijn grootsten burger in zijn grootste stad. In pracht en liefde viert het Vlaamsche gezin, al broeders en zusters saam, zijn vader, die een held was. Met een betooging grootsch als deze, waar ge den strijd voelt onder de vreugd en het warme hart van het land zoo heerlijk luid klopt van trots om het verleden en moed voor de toekomst, gaat de tijd over, dat waanwijze, vroegoude menschen, wantrouwig voor geestdrift, meenden te moeten neerzien, smalend en vittend, op onze bewonderingwekkende, benijdenswaardige feesten en optochten, als gingen daarin de beste krachten noodeloos te loor¹.

Kan wel een volk, dat zijn wereldfaam en zijn hoogste recht op voortbestaan verschuldigd is aan kunst, in dank zijn eigen leggen zonder schoonheid, kan het liederloos blij zijn, opstappen zonder vaan? En zou het gemaakt koud-kalm, zonder groeten, zonder juichen, het beeld moeten voorbijtrekken van den gemoedrijken, gevoelvollen man, die het door kunst heeft gered? Want, wij weten het al, *niet* een oorlog, *niet* een wet, *niet* een bestuur, **één boek** heeft Vlaanderen gemaakt!

Had eeuwenlang bom en suf liggen onder het juk en liet geestelijk overwicht van den vreemde, hier het besef van zelfstandigheid, van trouw aan vroeger grootheid tot zooverre doen vergeten, dat 's lands taal, schier zonder verzet - *stelselmatig* - werd miskend, vertrapt en verkocht als uitgediend en onbruikbaar, door zijn **Leeuw van Vlaanderen** toonde Conscience aan zijn stambroeders, in den glans van het *verleden*, hun recht op het *heden*. Met die ééne goddelijk geweldige gift, schonk hij hun *het geweten, het bewustzijn, het zelfvertrouwen* van een eigenmachtig hoog- en vastgaande volk.

Waar is het, vóór hem hadden sommige geleerden en letterkundigen reeds naar dat goede gestreefd. Doch niet minder waar, dat **zijn** woord alleen *draagkracht* bezat om te luiden over gansch 't Vlaamsch gewest en *innige warmte* om te dringen in 't gemoed van elkendeen. De invloed van dit fel ingrijpend, bezielend *heldenboek* bleef niet tot de tijdgenooten beperkt. Ver over hen heen strekt hij zich voort onvernauwd en onverzwakt, en ik voel wel, dat ik hier de eenige niet opsta om te getuigen: *De Leeuw van Vlaanderen heeft ons die onbuigbare, rechteischende Vlamingen doen worden, die we zijn, en bij zelfgenade blijven zullen.*

Wat geluk voor een arm, verslapt geslacht, dat de voorbestemde, die het wekken en opbeuren zou - nederig door geboorte en opleiding, gedurende zijn duister opkomen lijdend evenveel last en zwaarigheid - man en macht geworden, 't aanspreken kon in een eenvoudige, krachtvolle taal, welke, overal begrepen, overal werkte. Wat geluk ook voor den schrijver, dat hij zich uitsluitend aan het proza ging wijden in een tijd toen, behalve bij enkelen in enkel werk, het zoogenoemde dichten uiting gaf aan het allerakeligst lauw en flauw gerijmel, de onnatuur- en ondichterlijkheid zelf!

Het vele, wat hij te zeggen had, was in bundels onmogelijk te binden. Hij was niet de hovenier, die 's avonds in de fraaie bloemperkjes van zijn besloten tuin houweelt en rakelt. Hij was de landman, vroegmorgens reeds op zijn wijdstrekkend vruchtbaar veld zegenend zaaiend uit volle hand. Wat daar groeien zou, bleek louter graan, voedsel voor talrijke scharen.

¹ Hier bedoelt De Clercq duidelijk naar het artikel van Karel van de Woestijne in NRC dd. 16 juli 1912. Zie ons artikel *Dichter René De Clercq, een eigen weg tussen romantiek en vernieuwing* en De Ridder Ouverture 1912, Literatuur en Vlaamse beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog p 107

Op zijn gebied blijft Hendrik Conscience niet *betrekkelijk*, voor ons kleine midden alleen, maar *volstrekt* inderdaad, *voor de heele wereld groot*. Geen schrijver elders, hoe hoogbegaafd ook, heeft *de wonderbare kunst van schoon vertellen*, zoo vol en vast bezeten als onze landgenoot. In zachte sterkte beheerscht zijn scheppende geest de verscheidenste stof in ongewrongen, aanpassenden vorm. Zóó werd de luide verkondiger van den roemrijken, vaderlandschen strijd, de stille verhaler van huiselijk lief en leed.

En, wat hij ook voortbracht, een epos, een historisch tafereel, een zedenroman, spelend zoo in stad als op het land, in lint, hoeve of paleis, een reisverhaal, een idyllische of humoristische novelle, de geschiedenis van zijn eigen jeugd en soldatendienst, tot die enkele prachtbladzijden uit het boek der natuur, alles bij hem boeit door innerlijke bezieling en uitwendige bekoorlijkheid.

Vinden wij in latere letterkunde aleens, bij raker schildering en mooier woordkunst, ook verdergedreven studie van het menselijke hart, niemand tot nog toe wist Conscience te evenaren in het samenstellen van groot werk.

Mij verwondert het dan ook geenszins, dat, na tijdelijken bijval van een ingewikkelder schrijfwijze, de voorliefde van het lezend publiek terugkeert tot den klaren, monumentaal-effen trant van den ouden meester. Het gaat overigens niet aan, den ganschen Conscience, om veel los doch steeds zwierig gesteld proza, te rangschikken onder de stijlarmen van zijn tijd.

Hij kende zijn taal slechts gebrekkig?

Goed... Doch, slaat het Groot Nederlandsch Woordenboek open en telt hoeveel voorbeelden er aangehaald worden uit zijn tekst.

Zijn dialoog is valsch?

Soms ja... Doch, herlees in dien kostelijken **Baas Gansendonck, in het Geluk van Rijk te zijn, Avondstonden** en tallenkant in zijn omvangrijk werk die losse tintelende tooneelen - het aantrekkelijke van zijne manier is juist, 'k zal maar zeggen de tooneelschikking van het verhaal - en geeft u dan rekenschap van de ontzaggelijke moeite, welke de schrijver zich getroost heeft, om, de menigte in haar denken en spreken nagaande, na te bootsen, zoo goed het destijds wel mogelijk was.

Zijn natuurschildering is kleurloos, week, onwerkkelijk?

Zoo?... Ik houd veel van den buiten, leef liefst in open lucht. Het is misschien de reden, waarom ik zoo gaarne Conscience lees en waarom ik geen jaar laat voorbijgaan zonder met mijn jeugdige leerlingen, jeugdig mede, opnieuw te genieten van die heerlijk mooie brok lyriek en plastiek *De Morgen op de heide*, waarbij ge de zon voelt rijzen achter, ziet stijgen boven het woud, en warm krijgt om het hart als bij het zingen van een lied.

Zijn karakters!

Is moeder Job geen echte Vlaamsche moeder, Trien geen hoog heldhaftige Kempische deern? En moet ge niet lachen, weenen en lachen weder om dien onsterfelijken Peer Gansendonck? Staan niet de reuzenfiguren van Jan Breydel en Pieter De Coninck in zijn boek vaster dan de steenen beelden te Brugge, eeuwiger levend dan de historische waarheid zelf?...

Alles saam genomen, mocht ieder land slechts één boek voorleggen om te toonen wat het in kunst vermag, uit de heele Vlaamsche literatuur, anders zoo ruim en rijk, zou ik geen werk durven kiezen boven dien rein aandoenlijken, pracht- en krachtvol medeslependen **Loteling**. En zoo daar iemand mistevreden opwierp: schoon ja, verheven en edel bedoeld, doch eigenlijk geen sterke kunst; dan las ik hem «*het tooneel van den Brief*» voor, zonder meer, overtuigd, dat dit ten onzent nog immer op zijn weerga wacht. Over mijn keus zouden Deen

en Rus en zelfs de Armeniaan kunnen medeoordeelen en rechtspreken, want de Vlaming Conscience werd vertaald en gelezen, **overall**.

Vlamingen, Broeders!

Het moest onze trots wezen en een steun voor onze zaak, den vreemdeling te kunnen zeggen «Wij hebben dichters, wier werken opwegen tegen het beste bij u.» En vroeg er een «Waar zijn die? - en ze zijn er! - ware het niet belachelijk-treurig, moesten we ijdelhandig staan en antwoorden: «Onze dichters zijn zoo schoon, dat ze niet te vertalen zijn.»

Mag dát, kan het?

Neen. Dat een uitzonderlijke praalarbeider, sierlijken vorm gevend aan brooze stof, wonderwerk verrichte binnen de kleinwereld, die hem behaagt, we waardeeren het, we zijn er blijde en dankbaar om. Maar, dat een gansch geslacht schrijvers eenzaam lieve kronkelgangen ga, en schoonheid scheppe voor zich alleen, kan, *noch* het volk, *noch* ten slotte de kunst zelf, ten goede komen². Laat door vonkelstippen lijnen zien! Laat puiksteenen steunen een sterken bouw! Geeft ons iets, waar we iets aan hebben, opdat *schijnweelde* niet blinke voor *armoel*! Zoo het moeite kost, inspanning vergt, wat nood? Een taai ras als het onze strekt de arbeid tot zegen. Het kan niet anders, of de strijd voor een groot recht zal voeren tot groote dingen en daden, *ook op het gebied der kunst*.

Staande met ontdekte hoofde voor den vader der Vlaamsche Wedergeboorte, die, heeft hij ook niet alles gedurfd en gekund, boven elke andere verdienste den schoonsten dank van 't nakroost mededraagt in dit bondig lofwoord: «*dat hij zijn volk leerde lezen*», begroet ik de mannen van het heden en de toekomst, welke stout, vurig, diep, breed, datzelfde volk zullen leeren **denken en handelen!**

O, ik zie voor mij een gebroken glansbeeld, dat weder één en heel wordt! Eenmaal stond de Vlaamsche zon wonderhel weerspiegeld in den tijdstroom. Een schip door het water sneed de vreemde overheersching ongenadig door. Het zonnebeeld was weg.

Gij, die in de natuur dit onvergetelijk schoon verschijnsel hebt aanschouwd, weet, wat dan gebeurt. Op de ruggen en toppen der baren liggen en spelen duizenden tintenlijnen en goudspatten. Van d'een naar den anderen oever is 't, of het vuur geregend had. Doch, langzamerhand, naarmate de golven bedaren, trekken de lichtspranken te zamen naar één kant. Ze draaien, ze wentelen als molens rond in steeds nauweren kring. Welhaast, wanneer de stroom maar eventjes meer rimpelt, bezinken ze tot een heerlijke diepgaande zuil.

En het zonnebeeld wil komen... Uit den goudzuil vallen schijven. vier, vijf, zes, die blinken, beven. De eene wordt dikker, voller, een bol. De andere meteen verdwijnen, en, in een laatste zinderen, vormt de zon - alkrachtig - haar eigen weer op het blauw gewelf.

Hier, toen na het vreemd beroeren rust kwam, begon - als een goudwemeling - de Vlaamsche beweging met Willems en zijn strijdgénooten. Plots, in het midden van hun streven, schoot, als een schitterende vuurzuil, het werk van Conscience. Als glansschijven springend uit den oerpijler, volgen dra, als zooveel zonbeloften, een veelzijdige literatuur, een heerlijke muziek, een prachtige schilder- en beeldhouwkunst.

Inrichtingen ontstaan: bonden, fondsen en gilden.

Na grootsche pogingen, verkrijgen wij, door wet op wet, met brokken, ons langgeweigerd recht. *Het Vlaamsch Konservatorium* komt er en de *Vlaamsche Opera* en we voelen het oogenblik nabij, dat, in een uiterste rilling, in een laatste krachtbezinken losdaveren zal, vol en grootsch, alklaar stralend als de zuivere zon, **de Vlaamsche Hoogeschool!**

² idem voetnoot 1

Betrouwend in den zonnegeest van Vlaanderen, schrijden we hoog en recht, willend het doel en durvend de daad, in een rijk van nieuwe glorie. Doch, wat ons van zege en zegen ook te wachten staat «*den arbeider van den eersten dag, den redder uit den hoogsten nood, U, vader Conscience*», vergeten uw kinderen **nooit!**...

René De Clercq